

*Завод за заштиту споменика културе града Београда
- установа културе од националног значаја*

*Cultural Heritage Protection Institute of Belgrade
- Cultural Institution of National Significance*

Споменик и спомен-костурница браниоцима Београда 1914-1918.

The Monument and Memorial Ossuary to the Defenders of Belgrade 1914-1918

1914 - 1918
БРАНИОЦИ МА
БЕОГРАДА

Споменик и спомен-костурница браниоцима Београда 1914-1918.

Споменик културе

Споменик на старој разгледници / Old picture postcard

Једно од најзначајнијих спомен-обележја из времена Првог светског рата у Београду налази се на Новом гробљу и управо због свог специфичног положаја често је заборављено и ретко доступно широј јавности. Београд је за време Првог светског рата био прва престоница која је бомбардована, од европских градова највише је пута рушен и брањен, а маршал Луј Франше д'Епере је наш град одликовао француском легијом части због исказаног хероизма његових бранилаца. Тринаест година након рата, 1931. године, кости страда-

лих бранилаца су ископане и премештене у спомен-костурницу подигнуту на Новом гробљу. У костурницу су пренети и посмртни остаци ратника погинулих у време балканских ратова¹. Споменик и костурница су изграђени добровољним прилозима преживелих сабораца окупљених у Удружење резервних официра и ратника, као и Београдске општине, и то на месту на којем се претходно налазило Српско војничко гробље. На споменику стоји натпис *Браниоцима Београда Удружење резервних официра и ратника 1931*. Ово удружење је било

Фигура српског војника са грбом Краљевине Србије (фото С.Неговановић)
Serbian soldier statue with the Kingdom of Serbia coat of arms (photo S. Negovanović)

најмоћније ветеранско удружење у Краљевини Југославији и својим многобројним активностима је радило на очувању сећања на страдале борце, као и побољшању положаја преживелих².

Аутор нацрта Споменика и спомен-костурнице браниоцима Београда 1914–1918. био је познати архитекта и скулптор, руски емигрант Роман Верховској, док су аутори скулптура сам Верховској те вајари Живојин Лукић и Владимир Павлович Загородњук, такође Рус. Роман Верховској је био и сам учесник Првог светског рата, а дошавши у Србију почетком треће деценије 20. века радио је у Управи двора, Министарству грађевина и самостално је пројектовао³. Споменик и спомен-костурница браниоцима Београда 1914–1918. је комплексна грађевина, смештена на највишој тачки гробља. Висока је 19,40 метара, а централни масив је уздигнут на висину од 10 метара. Најпре је саграђена костурница, деценију након одлуке о њеном подизању донете 1921. године и у њу су похрањени посмртни остаци 3 529 идентификованих и 1 074 неидентификована борца. Остаци идентификованих бораца су смештени сваки у засебну урну са именом умрлог, док су неидентификовани смештени у посебну крипту у самој костурници.

Изнад костурнице се уздиже монументални споменик до којег се прилази степенештем. На каменом постаменту постављен је монолит, чији је аутор Верховској, и на њему је истакнуто старо знамење Краљевине Србије, што је једини такав пример у међуратном раздобљу⁴. Исклесани српски двоглави орао сведене је форме, без обраде детаља. На споменику доминира фигура српског војника с пушком у руци, спремног да брани своју земљу, симболизовану заставом која је изникла из стене. Три крста која се јављају на споменику – крст на врху заставе, став војника у облику крста, као и крст на самом споменику – универзални су симбол страдања⁵.

У подножју споменика је огромна фигура смртно рањеног орла, са уздигнутим канцама и раширеним крилима. Орао персонификује пораженог непријатеља, који лежи на положеним-обореним заставама, такође симболу победе над непријатељем, а покидани ланци представљају ослобођење нашег народа од ропства. Изливен је од црне бронзе, што је добар контраст орлу изведеном од светлог

камена, који је симбол мира, слободе и правде, те заједно представљају победу добра над злом. Још један занимљив додатак споменику јесте оригинални топ, смештен негде на средини композиције. Ова пракса — постављање правог топа на споменицима меморијалног карактера — била је честа и у Грчкој, Француској и Бугарској у међуратном периоду и на најнепосреднији начин симболизује ратништво. И сам концепт споменика у виду стене или планине био је популаран у иконографији овог времена, те се у том смислу Верховској држао у свему традиционалног концепта меморијалних споменика⁶.

У време подизања Споменика и спомен-костурнице браниоцима Београда 1914–1918. била је покренута полемика у вези с његовом локацијом, те су се и аутор споменика Роман Верховској, као и бројни уметници, међу којима и сликар, ликовни критичар, професор и декан Техничког факултета Универзитета у Београду Бранко Поповић⁷, противили одлуци да се ово обележје подигне на гробљу, уместо да добије своје место на неком од престоничких тргова. Неслагање јавности са овом одлуком најалост није променило судбину споменика.

Освећењу Споменика и спомен-костурнице браниоцима Београда 1914–1918, на Дан примирја у Првом светском рату 11.

новембра 1931. године — присуствовале су најзначајније државне и друштвене личности — краљ Александар Карађорђевић и краљица Марија, чланови краљевске владе, патријарх Варнава, савезничке дипломате, војни представници на челу с генералом Војиславом Томићем, командантом Београда, као и организатори помена председник Београдске општине Милан Нешић, потпредседник и одборници, те председник Удружења резервних официра и ратника Милан Ђ. Радосављевић, који је споменик предао на чување Општини београдској⁸.

Споменик и спомен-костурница браниоцима Београда 1914–1918. заштићени су у оквиру Новог гробља, које је утврђено за споменик културе од великог значаја за Републику Србију (Одлука, *Службени гласник СРС*, бр. 28/83).

НАПОМЕНЕ:

¹ Б. Костић, *Војничка гробља, у: Ново гробље у Београду, отворено сведочанство историје, Београд, 2011, 21.*

² D. Šarenac, *Udruženje rezervnih oficira i ratnika 1919–1941, u: Istorija 20. veka, br. 29, Beograd, 2011, 27–38.*

³ А. Кадијевић, *Београдски опус архитекте Романа Николајевича Верховскоја*

Напис на споменику / Inscription on the monument

Потпис архитекте и скулптора Романа Верховскоја
Roman Verhovskoj's signature on the monument

Улаз у спомен костурницу (фото С.Неговановић) / Entrance to the ossuary (photo S. Negovanović)

(1920–1941), *Наслеђе, II*, Београд, 1999, 33.

⁴ М. Поповић, *Хералдички симболи на јавним здањима Београда*, Београд, 1997, 122.

⁵ М. Радосављевић, *Поводом откривања споменика браниоцима Београда*, БОН 21–22, Београд, 1931, 1380.

⁶ А. Кадијевић, *наведено дело*, 36.

⁷ *Питање споменика браниоцима Београда*, *Време*, 14. март 1930, 5.

⁸ *На дан Мира*, 11. новембра, свечано су освећени ратничка костурница и споменик палим браниоцима Београда, БОН 21–22, Београд, 1931, 1432–1438.

ЛИТЕРАТУРА:

1. *Питање споменика браниоцима Београда*, *Време*, 14. март 1930, 5.

2. Милан Ђ. Радосављевић, *Поводом откривања споменика браниоцима*

Београда, БОН 21–22, Београд, 1931, 1379–1380.

3. *На дан Мира*, 11. новембра, свечано су освећени ратничка костурница и споменик палим браниоцима Београда, БОН 21–22, Београд, 1931, 1432–1438.

4. *Нада Живковић*, *Стање костурнице и споменика браниоцима Београда 1914–1918*. на Новом гробљу, *Гласник Друштва конзерватора Србије*, Београд, 1996, 42–43.

5. *Марко Поповић*, *Хералдички симболи на јавним здањима Београда*, Београд, 1997.

6. *Александар Кадијевић*, *Београдски опус архитекте Романа Николајевича Верховскоја (1920–1941)*, *Наслеђе, II*, Београд, 1999, 33–40.

7. *Ново гробље у Београду*, *отворено сведочанство историје*, Београд, 2011.

Спомен костурница / The Ossuary

One of the most significant First World War memorials in Belgrade is situated in Novo Groblje (New Cemetery), an out-of-the-way location which makes it less accessible to broader publics and thus often forgotten about. The most frequently attacked and defended of all European cities, Belgrade was the first capital city that was bombarded in the First World War. Marshal Louis Franchet d'Espèrey decorated the city with the French Legion of Honour for the heroism of its defenders. Thirteen years after the war, in 1931, the remains of fallen defenders were disinterred and laid in the memorial ossuary built in Novo Groblje.

The ossuary also received the remains of soldiers who had perished in the Balkan Wars (1912–13) ¹. The erection of the memorial ossuary on the site of a former military cemetery was funded from the contributions volunteered by survivors assembled in the Association of Reserve Officers and Soldiers, and by the City of Belgrade. The memorial bears the inscription: *To the Defenders of Belgrade / The Association of Reserve Officers and Soldiers / 1931*. The strongest military veteran organisation in the Kingdom of Yugoslavia, the Association promoted diverse activities aimed at perpetuating the memory of fallen soldiers and improving the

life of survivors².

The memorial was designed by the prominent Russian-born architect and sculptor Roman Verhovskoj. The sculptural work was done by Verhovskoj and the sculptors Živojin Lukić and Vladimir Pavlovich Zagorodnyuk, also a Russian. Verhovskoj, who himself had fought in the Great War, found refuge in Serbia in the early 1920s, where he worked for the Royal Household, the Ministry of Construction and as an independent designer³.

The memorial is a complex structure sited on the highest point of the cemetery. It is 19.40 m high, with its central massif rising to a height of 10 m. The ossuary, which was built first, ten years after the decision to build it had been made in 1921, received the remains of 3,529 identified and 1,074 unidentified soldiers. The identified remains were put in individual urns bearing the name of the deceased, while the

unidentified remains were entombed in a separate vault in the ossuary.

The ossuary is surmounted by a monument which is accessed by a flight of stairs. Rising from a stone base is a monolith, executed by Verhovskoj, which bears the emblem of the Kingdom of Serbia, the only such example in the interwar period⁴. The Serbian double-headed eagle is carved in a stylised manner. The dominant element of the monument is the statue of the Serbian soldier with a rifle in hand, ready to defend his country symbolised by the flag sprouting from a rock. Three crosses occurring on the monument – the cross on the top of the flag shaft, the cruciform posture of the statue and the cross in the emblem – are universal symbols of suffering⁵.

At the bottom of the monolith is the giant figure of a deadly wounded eagle with its talons turned up and wings spread out. The eagle personifies the defeated enemy lying on laid-down flags, another symbol

Фигура смртно рањеног орла (фото С.Неговановић) / Deadly wounded eagle figure (photo S. Negovanović)

of victory over the enemy, while the broken chains symbolise the liberation of the Serbian people from enslavement. The eagle cast in black bronze creates a contrast to the eagle carved in light-coloured stone, a symbol of peace, freedom and justice, and the two taken together symbolise the victory of good over evil. An interesting element of the memorial is an authentic cannon mounted on a ledge at about half height of the monolith. The practice of incorporating real cannons, the most straightforward symbols of warfare, into war memorials was quite common in Greece, France and Bulgaria in the interwar period. Considering that memorials in the form of a rock or a mountain were also popular in the iconography of the period, Vehovskoj followed the traditional design of war memorials in every respect⁶.

At the time of the erection of the memorial there arose a public controversy over its location. Its designer Verhovskoj and many artists, including the painter, art critic, professor and dean of the Belgrade University Faculty of Engineering Branko Popović⁷, opposed the decision to place the memorial in a cemetery instead of setting it up on some of the capital city's squares. The public opposition to the location did, however, not lead to its being changed.

The memorial was dedicated on Armistice Day, 11 November 1931, in the presence of all leading civil and military figures, King Alexander Karadjordjević, Queen Maria, government ministers, the Serbian Patriarch Barnabas, diplomatic representatives of the Allied countries, General Vojislav Tankosić, commander of Belgrade, as well as the organisers of the event, Milan Nedić, Mayor of Belgrade, the Deputy Mayor and Councillors, and the President of the Association of Reserve Officers and Soldiers, Milan Dj. Radosavljević, who handed over the memorial to the care of the City⁸.

The Monument and Memorial ossuary to the Defenders of Belgrade 1914–1918 is under state protection as part of Novo groblje (*New Cemetery*), which is a designated heritage site of great national importance (*Službeni glasnik SRS*, no. 28/83)

Literature

“Pitanje spomenika braniocima Beograda”, *Vreme*, 14 March 1930, p. 5.

Milan Dj. Radosavljević, “Povodom otkrivanja spomenika braniocima Beograda”, *BON* 21–22, Belgrade 1931, 1379–1380.

“Na dan Mira, 11. novembra, svečano su osvećeni ratnička kosturnica i spomenik palim braniocima Beograda”, *BON* 21–22, Belgrade 1931, 1432–1438.

Стара фотографија споменика / Old photograph of the monument

Nada Živković, "Stanje kosturnice i spomenika braniocima Beograda 1914–1918. na Novom groblju", *Glasnik Društva konzervatora Srbije* (Belgrade 1996), 42–43.
Marko Popović, *Heraldički simboli na javnim zdanjima Beograda* (Belgrade 1997).

Aleksandar Kadijević, "Beogradski opus arhitekta Romana Nikolajeviča Verhovskoja (1920–1941)", *Nasledje II* (Belgrade 1999), 1999, 33–40.

Novo groblje u Beogradu: otvoreno svedočanstvo istorije (Belgrade 2011).

NOTES:

B. Kostić, "Vojnička groblja", in *Novo groblje u Beogradu: otvoreno svedočanstvo istorije* (Belgrade 2011), 21.

D. Šarenac, "Udruženje rezervnih oficira i ratnika 1919–1941", *Istorija 20. veka 29* (Belgrade 2011), 27–38.

A. Kadijević, "Beogradski opus arhitekta Romana Nikolajeviča Verhovskoja (1920–1941)", *Nasledje II* (Belgrade 1999), 1999, 33.

M. Popović, *Heraldički simboli na javnim zdanjima Beograda* (Belgrade 1997), 122.

M. Radosavljević, "Povodom otkrivanja spomenika braniocima Beograda", *BON 21–22*, Belgrade 1931, p. 1380.

Kadijević, "Beogradski opus", 36.

"Pitanje spomenika braniocima Beograda", *Vreme*, 14 March 1930, p. 5.

"Na dan Mira, 11. novembra, svečano su osvećeni ratnička kosturnica i spomenik palim braniocima Beograda", *BON 21–22*, Belgrade 1931, pp. 1432–1438.

Opшти izgled spomenika braniocima Beograda 1914-1918. (foto S. Negovanović) /General view of the Monument (photo S. Negovanović)

Грб Краљевине Србије
Kingdom of Serbia coat of arms

Споменик и спомен костурница браниоцима Београда 1914-1918.

The Monument and Memorial Ossuary to the Defenders of Belgrade 1914 - 1918

Издавач: Завод за заштиту споменика културе града Београда - *установа културе од националног значаја*

За издавача: Нела Мићовић, директор

Текст: Бојана-Ибрајтер Газибара

Лектура: Татјана Тодоровић

Превод: Марина Адамовић Куленовић

Графички дизајн: Александра Ристановић

Фотографија: Снежана Неговановић, Фотодокументација Завода за заштиту споменика културе града Београда

Тираж: 1000 примерака

Штампа: Scanner studio, Београд

Београд, 2014. година

Завод за заштиту споменика културе града Београда - *установа културе од националног значаја*

Издање је омогућио Град Београд, Градска управа, Секретаријат за културу

CIP - Каталогизација у публикацији - Народна библиотека Србије, Београд

725.94(497.11 Београд)(036)

ИБРАЈТЕР-Газибара, Бојана, 1976-

Споменик и спомен-костурница браниоцима Београда 1914-1918. = The Monument and Memorial Ossuary to the Defenders of Belgrade 1914-1918 / [текст Бојана Ибрајтер Газибара ; превод Марина Адамовић Куленовић ; фотографија Снежана Неговановић]. - Београд : Завод за заштиту споменика културе града Београда = Cultural Heritage Preservation Institute of Belgrade, 2014 (Београд : Scanner studio). - 10 стр. : илустр. ; 20 x 20 cm

Кор. насл. - Упоредо срп. текст и енгл. превод. - Подаци о ауторки преузети из колофона. - Текст штампан двостубачно. - Тираж 1.000. -

Напомене и библиографске референце на крају текста.

ISBN 978-86-89779-04-2

а) Београд - Споменик и спомен-костурница браниоцима Београда 1914-1918 - Водичи

COBISS.SR-ID 211584268

Завод за заштиту споменика културе града Београда - *установа културе од националног значаја*
Cultural Heritage Protection Institute of Belgrade - *Cultural Institution of National Significance*